

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Q. Yarashev, F. Hikmatov, D. Saidova

GEOFIZIKA ASOSLARI

627
Y-22

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Q. Yarashev, F. Hikmatov, D. Saidova

GEOFIZIKA ASOSLARI

627
y. 22

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Yarashev Quvondiq Safarovich, Hikmatov Fazliddin,
Saidova Dono Anvarovna

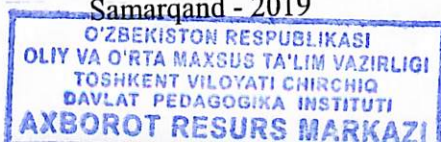
GEOFIZIKA ASOSLARI

5140700-Gidrometeorologiya, 5110500-Geografiya
o'qitish metodikasi, 5140600-Geografiya
yo'nalishlari talabalari uchun mo'ljallangan

Crane

Samarqand - 2019

UO'K: 627.133 (075)

KBK: 26.222

G 45

Ushbu darslik mamlakatimiz universitet ta'lim tizimidagi 5140600-Geografiya, 5110500-Geografiya o'qitish metodikasi va 5140700-Gidrometeorologiya yo'nalishlari o'quv rejasidan o'rin olgan «Geofizika asoslari» fani dasturi asosida yozilgan. Unda olam, galaktikalar, Quyosh sistemasi, geografik qobiq, geosferalar (litosfera, atmosfera, gidrosfera), ularning paydo bo'lishi, rivojlanishi va tuzilishi, yer qa'ri va yer po'stida kechadigan endogen va ekzogen jarayonlar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Darslikdan «Geografiya», «Geografiya o'qitish metodikasi», «Gidrometeorologiya» yo'nalishi talabalari bilan bir qatorda «Geografiya», «Ekologiya va tabiatdan foydalanish», «Tuproqshunoslik» kabi turdosh yo'nalishlarda tahsil olayotgan ilm toliblari hamda maxsus litseylar, kollejlari, o'rta maktablar o'qituvchilari, o'quvchilari ham foydalanishlari mumkin.

Учебник написан согласно типовой учебной программы дисциплины «Основы геофизики», входящей в учебный план направления 5140600-Географии, 5110500-Методика преподавание географии и 5440600-Гидрометеорология. В учебнике приведены сведения о вселенной, галактиках, Солнечной системы, географической оболочке (литосфера, атмосфера, гидросфера), об их образовании, развитии и строении, эндогенных и экзогенных процессах, протекающих в земных недрах и коре.

Учебник может быть полезным как для студентов направлений «Географии», «Методика преподавание географии» и «Гидрометеорологии», так и для студентов, обучающихся по направлениям «Экология и природопользование», «Почвоведение», а также преподавателям специальных лицеев, колледжей и средних школ.

**Samarqand davlat universiteti kengashining 2019 yil 28 noyabrda
4-sonli qaroriga asosan nashr qilishga ruxsat berilgan.**

Mas'ul muharrir:

O'zMU Geografiya kafedrasi mudiri, dotsent Mirakmalov M.T.

Taqrizchilar:

SamDU professori, g.f.d. Raxmatullayev A.

SamDU dotsenti, g.f.n. Jo'raqulov X.

ISBN – 978-9943-6299-2-9

KIRISH

«Geofizika asoslari» kursi geografiya, geografiya o'qitish metodikasi va gidrometeorologiya ta'lim yo'nalishi o'quv rejasiga kiritilgan umumkasbiy fanlardan biri hisoblanadi. Kursning asosiy maqsadi talabalarga Yerning uzoq tarixiy geologik jarayonda shakllangan qobiqlari – litosfera, atmosfera, gidrosferaning fizik xususiyatlari va ularning o'zaro aloqadorligi va qonuniyatlarini o'rgatishdan iboratdir. Talabalar «Geofizika asoslari» kursining nazariy asoslarini o'zlashtirishda o'zlarining astronomiya, geologiya, geodeziya, fizika, matematika, kimyo, tuproqshunoslik va boshqa fanlarni o'rganishda to'plagan bilimlariga tayanadilar. «Geofizika asoslari» kursini o'rganish natijasida to'plangan bilimlar esa kelajakda ular uchun gidravlika, gidrometriya, umumiy gidrologiya kabi fanlarni o'zlashtirishlarida zamin bo'lib xizmat qiladi.

Darslik mamlakatimiz universitet ta'lim tizimidagi 5140600-Geografiya, 5110500-Geografiya o'qitish metodikasi va 5140700-Gidrometeorologiya yo'nalishlari o'quv rejadani o'rin olgan «Geofizika asoslari» fani dasturi asosida yozilgan. Unda olam, galaktikalar, Quyosh sistemasi, geografik qobiq, geosferalar (litosfera, atmosfera, gidrosfera), ularning paydo bo'lishi, rivojlanishi va tuzilishi, yer qa'ri va yer po'stida kechadigan endogen va ekzogen jarayonlar, geofizikaning hozirgi kundagi asosiy muammolari hamda uning istiqboli haqidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Mazkur darslik mualliflarning «Geofizika asoslari» kursini Samarqand davlat universitetining Geografiya, Gidrometeorologiya, O'zbekiston Milliy universitetining Gidrometeorologiya yo'nalishi talabalariga o'qitishda to'plagan tajribalariga tayangan holda yaratildi. Lekin, darslikni tayyorlash jarayonida unga kiritilgan har bir mavzu qayta ishlanib, o'lkamizning geologik va geofizik xususiyatlarini o'zida aks ettiradigan misollar va yangi ilmiy ma'lumotlar bilan boyitildi. Shu maqsadda darslikni tayyorlashda keyingi yillarda qo'shni va uzoq xorijiy mamlakatlarda chop etilgan geofizikaga oid darsliklardan, o'quv qo'llanmalardan, shuning bilan bir qatorda ilmiy monografiyalar va maqolalar ma'lumotlaridan ham keng foydalanildi.

Darslikdagi mavzularni yoritishda Yerning asosiy qobiqlari – litosfera, atmosfera va gidrosfera o'zaro hamda boshqa sferalar

(jumladan biosfera) bilan ham doimiy aloqada ekanligi nazarda tutildi. Ushbu holatni e'tiborga olib, darslikdagi mavzular shu fan dasturi asosida ma'lum tadrijiy ketma - ketlikda yoritilgan.

Darslikning 1-2-boblarida (mualliflar: Yarashev Q.S., Hikmatov F., Saidova D.A.) Geofizika asoslari fani predmeti, maqsadi va vazifalari geofizik tadqiqot usullari, geofizik tadqiqotlarning ahamiyati va xalqaro hamkorlik, Olam va Yer haqida umumiy tushunchalar, Olamning paydo bo'lishi va rivojlanishi haqidagi ilmiy farazlar bayon etilgan.

Darslikning uchinchi bobi (muallif: Hikmatov F.) geosferalar, ularning tuzilishi va xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Ushbu bobda minerallar, tog' jinslari haqida tushunchalar berilgan, atmosfera hamda gidrosferaning paydo bo'lishi va ularning tarkibiy qismlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Bo'lajak geograf va gidrometeorolog mutaxassislar uchun endogen va ekzogen jarayonlar haqida zarur bilimlarga ega bo'lish juda muhim hisoblanadi. Ushbu masalalar darslikning 4 va 5 boblarida yoritilgan (mualliflar: Hikmatov F., Yarashev Q.S., Saidova D.A.). Darslikning so'nggi 6- va 7-boblarida (mualliflar: Hikmatov F., Yarashev Q.S.) geofizik maydonlar, ularning shakllanish qonuniyatlari, geografik qobiq bilan aloqadorligi masalalari ko'rib chiqilgan hamda geofizikaning hozirgi zamon muammolari, jumladan geograf va gidrometeorologlar uchun muhim hisoblangan iqlim o'zgarishi masalalarini o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan.

Yuqorida bayon etilganlardan ko'rinib turibdiki, darslikdan "Geografiya", "Geografiya o'qitish metodikasi" va "Gidrometeorologiya" yo'nalishi talabalari bilan bir qatorda "Ekologiya va tabiatdan foydalanish", "Tuproqshunoslik" kabi turdosh yo'nalishlarda tahsil olayotgan ilm toliblari hamda maxsus akademik litseylar, kollejlari, o'rta maktablar o'qituvchilari, o'quvchilari ham foydalanishlari mumkin.

Mualliflar darslikning rasmiy taqrizchilari – Samarqand davlat universiteti professori, g.f.d. A.Raxmatullayev va dotsent, g.f.n. X.Jo'raqulovga o'z minnatdorchiliklarini bildiradilar.

Mas'ul muharrir - O'zbekiston Milliy universiteti geografiya kafedrasi mudiri, dotsent Mirakmalov Mirali Turanboevichning darslikda keltirilgan mavzularning mantiqiy ketma-ketligini ta'minlash,

ularni bayon etish va yangi ma'lumotlar bilan boyitish borasida bildirgan takliflarini alohida qayd etish lozim. Bir so'z bilan aytganda, ularning darslikning qo'lyozmasi haqida o'z vaqtida bildirgan fikr-mulohazalari va qimmatli maslahatlari uning mazmunini yaxshilashga imkon berdi.

Ushbu darslik mualliflarning shu sohadagi ilk tajribasi natijasi bo'lib, u ayrim kamchiliklardan holi emasligi tabiiydir. Shuni e'tiborga olib, mualliflar ushbu darslik haqida bildirilgan fikr-mulohazalarni mamnuniyat bilan qabul qiladilar.